

Биљана Гавриловић Грбовић*

Прегледни научни чланак
УДК: 343.137.5(497.11)"1860-1929"
DOI: 10.46793/GP.1502.39GG

ПРАВНОИСТОРИЈСКИ ПОГЛЕД НА КРИВИЧНУ ОДГОВОРНОСТ МАЛОЛЕТНИКА У СРПСКОМ ПРАВУ**

Рад примљен: 01. 06. 2024.

Рад прихваћен за објављивање: 25. 12. 2024.

Предмет анализе у раду је кривична одговорност малолетника у српском праву, тј. у Кнежевини и Краљевини Србији и југословенској Краљевини. У Кнежевини Србији законодавац је у Кривичном законiku од 1860. године питање малолетничке одговорности регулисао на посебан начин. Другим речима, домаћи законодавац је санкције против малолетника другачије одредио у односу на пунолетне учиниоце кривичних дела, с тим што је и за малолетнике усвојио систем казне, као примаран. Ово решење важило је и на простору Краљевине Србије, иако је било покушаја, 1910. године, да се законска решења о малолетничкој одговорности промене. До промене законског третмана према малолетним деликвентима, на простору Србије, је дошло у југословенској Краљевини, на основу Кривичног законика од 1929. године. Наиме, југословенски законодавац је прописао систем поправљања малолетника, као основни, уместо система казне. Све у свему, различитост система, који су примењивани код кривичне одговорности малолетника у Кнежевини/Краљевини Србији и југословенској Краљевини, али и чињеница да малолетнички криминалитет представља једно од најважнијих питања у криминалној политици, које је и данас актуелно, целисходно је извршити један правноисторијски осврт.

Кључне речи: малолетник, кривична одговорност, криминалитет, санкције, поправљање.

* Доценткиња Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, bgavrilovic@jura.kg.ac.rs.

** Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2024. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

I УВОД

Важност питања малолетничког криминалитета најбоље осликавају речи једног криминалисте: „У криминалној политици имају се решити само два проблема; питање о поступању са злочинцима у поврату и са малолетницима“.¹ Јер, према мишљењу „грчког законодавца Ликурга, богатство једног народа не састоји се ни у сребру ни у злату, него у телесном и душевном здрављу његове омладине и у томе да су његови синови чврсти и истрајни да могу сами собом владати и све ствари добро видети и правилно одмерити“. Због тога, „прва и најстарија дужност (...) свих народа и свих времена“ је „подићи и васпитати народни подмладак, јер је то најбоље јемство за бољи и срећнији живот и лепшу и сјајнију будућност сваког народа“. Другим речима, не сме се допустити да се „омладина одаје пороку и злочину, јер се она тиме квари, па се самим тим квари, израђа и измеће и цео народ“.² Ако се пак, омладина ода пороку и злочину „мора се употребити свака мера која је погодна за њихово сузбијање“.³

У Кнежевини Србији, законодавац је на малолетнички криминалитет реаговао „врло подесним и разумним одредбама §§ 55, 56 и 57“ Казненог законика од 1860. године, регулишући кривичну одговорност деце и малолетника.⁴ Том приликом, домаћи законодавац је борбу против малолетничког криминалитета у највећој мери заснивао на систему казне, што је и било у складу са учењем класичне школе. Такође, и југословенски законодавац је био принуђен да реагује кривично – правним нормама на малолетнички криминал, с тим што је он уместо система казне фаворизовао систем васпитања и поправке.⁵ Према томе, како је питање сузбијања малолетничког криминалитета од суштинске важности за једно друштво, то се намеће и потреба за правноисторијским освртом на ово питање, а нарочито што се њиме могу приказати два различита система државне реакције – систем казне и систем васпитања и поправке.

¹ Ар., *Старање о напуштеној деци*, Архив за правне и друштвене науке, бр. 5, 1906, 427.

² И. М. Јелић, *Заштита отпуштених осуђеника и малолетника као социјална потреба и начин њена извођења*, Београд, 1934, 40, 41.

³ *Ibid.*, 44.

⁴ Г. Никетић, *Казнени законик и Кривични судски поступак Краљевине Србије протумачен одлукама Опште седнице и одељења Касационог суда са предговором Др. Душ. Суботића*, Београд, 1911, XIX.

⁵ Ч. Ј. Марјановић, *О положају малолетника у материјалном кривичном праву*, Београд, 1935, 153.

II КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ МАЛОЛЕТНИКА У КНЕЖЕВИНИ И КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ

„Зна се да човек у почетку свога детињства није свестан ни себе ни осталог света, оно што ради, ради више по нагону“, сматрао је Ђорђе Ценић.⁶ Због тога, домаћи законодавац је на посебан начин третирао малолетнички криминалитет. Другим речима, у Кнежевини Србији законодавац је у складу са тадашњим модерним правом „подесним одредбама индивидуализовао казне, тј. он се постарао да се и субјективна страна кривчеве воље узме у обзир“.⁷ Осим тога, имајући у виду постепеност биопсихичког развоја, законодавац је поделио малолетнике у одређене групе и у оквиру тих група предвидео одређене кривично-правне последице за учињено кривично дело.

У § 55 Казненог законика од 1860. године било је прописано да „деца, која немају пуних дванаест година неће се осуђивати за злочинства и преступе која би учинила, него ће се дати родитељима или туторима да их ови казне“. Јер, код деце до 12 година законодавац претпоставља да „јоште немају довољно поњатија о ономе што је добро шта ли зло, нарочито да нису у стању познати и следства која њихово дело за собом вуче“;⁸ односно, разлог због кога деца до 12 година нису кривично одговарала је био у томе што се сматрало да немају злочиначку вољу.⁹ У процесном смислу сматрало се да је „бесциљно да се такви малолетници стављају под суд, пошто је извиђању пред судом поред осталог задатак то, да се утврди кривична одговорност оптуженикова, а то код малолетника овога доба закон искључује, јер он у напред сматра да су они таква дела извршили без разбора“.¹⁰ Али, иако деца до 12 година нису била кривично одговорна, она су била поверавана родитељима или туторима да их казне. Међутим, такво законско решење било је на удару критика. Другим речима, сматрало се да „не треба остављати родитељима“ извршење казне над дететом, „него да суд има да „препоручи полицијној власти да под њеним надзором родитељи или тутори оно учине шта закон каже““.¹¹ Наиме, такво мишљење је било резултат онога што се дешавало у пракси. У том смислу, забележен је пример „једног детета ‘између

⁶ Ђ. Д. Ценић, *Објасненј Казнителнъ законика за Княжество Србију*, Београд, 1866, 190.

⁷ Г. Никетић, *ор. cit.*, XIX. Питање о „урачунљивости, односно неурачунљивости малолетних лица, пре него у осталим законодавствима, своје решење нашло је код Француза - прво у Кривичном законнику од 6. октобра 1791. год., а затим и у познатом Наполеоновом Кривичном законнику од 12. фебруара 1810. године“ (Ч. Ј. Марјановић, *ор. cit.*, 142).

⁸ Ђ. Д. Ценић, *ор. cit.*, 191.

⁹ М. Павловић, *Правна европеизација Србије 1804-1914*, Крагујевац, 2008, 196.

¹⁰ О. о. 11. децембра, 1909. год., Бр. 14129, Г. Никетић, *ор. cit.*, 37.

¹¹ М. Павловић, *ор. cit.*, 195.

девет и десет година' које је 'немајући никаквог домаћег васпитања, већ од родитеља крајње размажено и напуштено, једног слугу очевог из пушке на месту убило, пошто му је најпре повикало 'држ се бре сад ћу те убити'; и за овакву грдну кривицу сва се ствар на овоме прошла: начелник окружни, који је с оцем детињим добро живио, дошавши на место убиства, повиче убици 'а што си лоло то учинио', а отац 'о синко шта си то учинио, то не ваља'".¹²

Другу групу, тзв. млађе малолетнике чинили су малолетници од навршених 12 до ненавршених 16 година. Млађи малолетници су третирани у кривично-правном смислу као деца до 12 година, уколико би се доказало да су без разбора учинили злочинство или преступ.¹³ Под разбором се сматрала „моћ распознавања“¹⁴, тј. сматрало се да је разбор „знање онога што се хоће, што се ради и што може да произађе из те радње. Јер при питању да ли је било разбора или не, не треба се обазирати само на намеру као стварно дело воље, него и на оцену момента о интелектуалној способности учиниоца о његовој умној и физичкој развијености, тј. треба оценити да ли је извршено дело последица правилно схваћеног реда и разумевања кажњивих последица.“ С тим у вези, на пример „код незрелог детета које запали стог сена да види како гори, имамо намеру, али се не може узети да је радило и са разбором о штети или кривици“, констатовано је у одлукама Опште седнице и одељења Касационог суда.¹⁵

У § 56 Казнителног законика било је прописано и то да ако је малолетник од 12 до 16 година „без разбора, али из рђаве навике учинио злочинство или преступ, онда ће се дати где буде одређено, да се поправи, и на том поправљању могу остати највише до осамнаесте своје године“. Под законским изразом „из рђаве навике“ законодавац је подразумевао „младеж већ покварену која је више пута грешила и већ јој је грешење у обичај прешло“.¹⁶ У пракси, ова законска одредба није дословно примењивана. Јер, у време доношења и почетка примене Законика у Србији није било поправних домова. Штавише, речју Душана Суботића: „Ми ни после пуних 50 година постојања овог законског наређења нисмо стигли да подигнемо такав завод за

¹² *Ibid.*, 195-196.

¹³ Вид. §56 Казнителног законика за Кнежевину Србију од 1860. године (Ђ. Д. Ценић, *op. cit.*, у даљем тексту код навођења §: Казнителни законик за Кнежевину Србију од 1860. године).

¹⁴ Ђ. Д. Ценић, *op. cit.*, 193.

¹⁵ О. о. 8. децембар 1898. год., бр. 9356. – О. о. с. 8. јануара 1899. год., бр. 10528, Г. Никетић, *op. cit.*, 38. Суд је имао да цени да ли је било разбора или не. У том смислу, Касациони суд је донео одлуку у којој је било наведено да „поротни суд не може решавати питање о разбору, јер по чл. 30 Зак. о пороти, поротници решавају само питање о томе: је ли оптужени крив или није крив, а питање о разбору као законској мери за примену казне спада у надлежност државних судија“ (О. о. 25. септембар 1818. год., бр. 6974, *Ibid.*, 38).

¹⁶ Ђ. Д. Ценић, *op. cit.*, 197.

поправку недораслих од 12 до 16 година.¹⁷ Због тога, владало је мишљење да је за ове младе кривце најбоље да их полицијска власт 'код ког мајстора на занат да, и не губи из вида настојавати да се на занату колико је више могуће поправе и науче'.¹⁸

У § 57 Казнителног законика је било прописано да ако би се доказало да је млађи малолетник (навршених 12, ненавршених 16 година) учинио злочинство или преступ са разбором, да се казни: „За учињено злочинство, за који би закон доносио смрт или робију, затвором од једне године дана до десет година. За преступ, највише половином оне казне, на коју би се осудио да је старији; но у овом случају може се одсудити и мање од овога, што закон најмање доноси за дело које је учинио, ако суд нађе да још по чему то заслужује. Но у никаквом случају не могу се они пресудом на губитак грађанске части осудити.“¹⁹ Према томе, млађи малолетници нису могли бити осуђени на смртну казну, робију и губитак грађанске части. Али, с друге стране, речју Димитрија Љ. Протића: „Код нас чим малолетник изврши кривично дело и буде ухваћен, њега полицијска власт затвори и он у затвору долази у додир с осталим одраслим преступницима и квари се“.²⁰ Због тога, Министар Правде је расписом Бр. 45053 од 19. септембра 1921. године препоручио „судовима за малолетна лица која се налазе у притвору, (да) држи по могућству одвојене од одраслих тешких злочинаца и да по кривицама малолетника поступи првенствено, што већом брзином“. Осим тога, 1912. године „дошло се на идеју да се деца од 12 – 16. године извуку из затвора и сместе у нарочиту школу за поправку“. Тако, „убрзо се дошло до једног малог завода, где се одмах сместио један број малолетних криваца“. Али, за време рата завод је престао са радом, да би почетком 1921. године био поново отворен у Београду као „Дом за васпитање малолетника“. У Дому су се деца обучавала „разним занатима, учила су школу, певање, свирање, и т. д. Дом је био организован 'као једна уређена породица'“. Владао је став да „дете у њему треба да нађе своју нову породицу, у којој прву реч води љубав и поверење“. У Дому су постојале радионице: „кројачка, обућарска, књиговезачка и столарска“. Ученици су проводили „сваког дана по шест часова на раду у радионицама, а два часа дневно“ су били посвећени настави. „Како би живот у Дому постао убрзо досадан и монотон, то се уносило веселост негујући вештине, као што су музика, песма, позориште, гимнастика

¹⁷ Г. Никетић, *op. cit.*, XIX.

¹⁸ М. Павловић, *op. cit.*, 195.

¹⁹ Вид. § 57 Казнителног законика за Кнежевину Србију од 1860. године.

²⁰ Д. Љ. Протић, *Кривично-правни положај малолетника и криминално политичке мере за сузбијање малолетничког криминалитета*, Београд, 1925, 55. Малолетни осуђеници нису били одвајани од пунолетних (вид. Б. Гавриловић, *Криминална зараза – вишевековни проблем домаћих казних завода*, Годишњак Факултета безбедности, Београд, 2016, 318).

и т. д. Кад год је лепо време ученици су се изводили у екскурзије.“ Занимљиво је било то што малолетници, који су се налазили у Дому, су „већина били сирочићи, без оца или мајке т.ј. без васпитања или надзора, и да су већином осуђивани на затвор, а одговарали су за скитњу, беспосличење и ситне крађе“. Све у свему, и поред расписа Министарства Правде и Унутрашњих дела, било је „још доста малолетника који и даље леже по затворима с окорелим злочинцима“.²¹

Напоследку, у § 58 Казнителног законика је стајало да „ако би кривац имао пуних шеснаест година, а још не би навршио двадесет прву годину, моћи ће се осудити највише на две трећине оне казне, коју закон доноси за дело учињено; а када би закон доносио за учињено дело смрт, он ће се осудити на робију или заточење од десет до двадесет година“. Према томе, тзв. старији малолетници нису могли бити осуђени на смртну казну. Уместо смртне казне имала се досудити робија. С тим у вези, догађало се да „првостепени судови...осуђујући младолетнике на робију, не стављају у пресудама нарочито: да младолетници осуду издржавају без окова према §. 58. Казн. Зак., и да не губе грађанску част по §§. 57. и 58. Казн. Зак.“, што је давало „повода ништењу пресуда, јер се по §. 14. Казн. Зак. робија редовно издржава у окову, а са њом иде и губитак грађанске части по §. 18 Казн. Зак.“ Тим поводом, да се не би и у „будуће на штету притвореника, уз одуговлачење саме ствари, овакве радње продужавале“, у Распису Министра Правде од 15. јуна, 1890. год., Бр. 3086, је било препоручено суду да „при осудама младолетника на робију, нарочито означаје у пресудама, да казну издржавају без окова и да не губе грађанску част“.²²

Почетком XX века, законско решење о поступању са малолетницима, које је подразумевало систем казне, било је критиковано као „изостало за законодавствима свих културних народа“. Осим тога, у пракси се показало да малолетнички криминалитет расте. Тако, у „казним заводима за време од 1888-1890. било је и то: у 1888. 248, у 1889. 225 и у 1890. 295 малолетника, дотле је само у београдском казненем заводу било њих 446 на дан 22. октобра 1909. године, а у пожаревачком 42 на дан 26. октобра, што свега чини 488 малолетника“.²³ Због тога, реформа законодавства се наметала као неопходна, па је 1910. године био израђен Пројекат Кривичног законика Краљевине Србије. „Основна мисао, којом се пројекат руководио при овој реформи и на којој цела реформа почива, јесте васпитање и поправљање малолетника“.²⁴ Међутим, упркос доброј замисли законодавца, Пројекат није био озаконен услед неповољних друштвено – политичких околности – Првог светског рата. Стога, критиковано законско решење од 1860. године примењивало се, на

²¹ Д. Љ. Протић, *op. cit.*, 56, 72-74.

²² Г. Никетић, *op. cit.*, 39.

²³ *Пројекат и мотиви Казненог законика за Краљевину Србију*, Београд, 1910, 173, 174.

²⁴ *Ibid.*, 175.

простору Србије, све до окончања кривично-правне унификације у југословенској Краљевини.

III КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ МАЛОЛЕТНИКА У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ КРАЉЕВИНИ

Стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца произашла је потреба за правном унификацијом. Тако, у области материјалног кривичног права донет је Кривични законик за Краљевину Југославију, 27. јануара 1929. године. У овом Законику била је регулисана кривична одговорност малолетника, с тим што је југословенски законодавац, за разлику од србијанског од 1860. године, посматрао „морално напуштену и злочиначку децу не као огорчене непријатеље, чију је вољу неопходно потребно сломити, већ пре свега као лица, којима треба пружити помоћ у великом циљу поправљања“.²⁵ Према томе, југословенски законодавац је потиснуо систем казне, а предвидео, као примаран систем васпитања и поправке, ослањајући се притом на решења из србијанског Пројекта од 1910. године.

У § 26 југословенског Кривичног законика било је прописано да „дете које учини дело, због којег кривични закон прописује казну, не може се ни гонити ни казнити“. Под појмом детета законодавац је сматрао лице које није навршило 14 година.²⁶ Према томе, југословенски законодавац је у односу на србијанског од 1860. године померио стадијум апсолутне некажњивости од 12 до напуњених 14 година. Исто решење у погледу старости за апсолутну некажњивост налазило се и у Пројекту од 1910. године. Наиме, разлог за померање старосне границе за апсолутну некажњивост био је мотивисан, пре свега, новим законским решењима у другим државама.²⁷ Осим тога, напомињало се, још 1910. године да „кад се узме у обзир неписменост, слаба просвећеност и недовољно разумевање права и дужности код већег дела нашег народа, онда се за дете од 12 година не може рећи да је морално зрело, да се његов карактер толико развио, да може да схвати природу и значај свога дела“. Ако, пак, дете од 12 година може да „разликује право од неправу, ипак оно нема довољно снаге да угуши своје жеље, нити може да се одупре

²⁵ М. П. Чубински, *Научни и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије од 27. јануара 1929. године*, Београд, 1930, 91.

²⁶ *Ibid.*, 92. Речју Чубинског, „у садашњим законцима и пројектима ставља се обично 12 и 14 година. Само француско право чини изузетак и не познаје период безусловне неурачунљивости, већ само условну неурачунљивост до 16 год. На тај начин могло би се извести на оптуженичку клупу дете од 3 - 4 године. Има ипак француских писаца, који штите овај чудновати ред, позивајући се на „мудрост“ француске прокуратуре, која неће у сличним случајевима гонити дело (*Ibid.*, 93).

²⁷ *Пројекат и мотиви Казненог законика за Краљевину Србију*, 176.

искушењима“.²⁸ „Такво ће се дете предати родитељима или старатељима или школској власти да га они казне, кад се о њему старају и да над њим воде надзор“, стајало је у Законику. Казна је у том случају, по правилу, морала бити само дисциплинска, „по слободној увиђавности родитеља, старатеља или школске власти“.²⁹ С друге стране, „ако је овакво дете напуштено или морално покварено, предаће се заводу за васпитање или подесној породици, где ће остати док не буде поправљено, али најдуже до навршене седамнаесте године“.³⁰ Да ли је дете напуштено или морално покварено имао је да оцени суд „како према дотадашњем владању детета, тако и према средини у којој се дете налази као и према извршеном делу, а у свима сумњивим случајевима може као вештаке позвати учитеље, васпитаче и т.д.“.³¹ Законски израз „морално покварено“ дете био је критикован. Јер, речју Ч. Марјановића „за сваког оног, који из ближе познаје психологију детета, врло је сумњиво, да би се за једно дете, макар то било и за дете до четрнаесте године живота, могло рећи, да оно већ у овом свом добу, може бити морално покварено. Морална поквареност, већ по самом свом појму, предпоставља извесну моралну зрелост.“ Због тога, било је предлагано да се израз „покварен“ избаци и да се задржи само израз „напуштен“.³² Поред тога, постојао је још један, већи проблем. Наиме, према законској формуацији принудно васпитање је имало да траје док се дете не поправи, „али најдуже до седамнаесте године“. Према томе, и у случају да се малолетник „није нимало поправио и показује потпуну моралну поквареност, а налазио се у заводу за принудно васпитање, он ће одмах по навршеној 17. години изаћи на слободу“. Јер, „на жалост, није у том случају био допуштен смештај у завод за поправљање до пунолетства или стварног поправљања“ (ако је до поправљања дошло пре пунолетства).³³

Другу групу малолетника, старосне доби од напуњених 14 до ненавршених 17 година, законодавац је третирао на посебан начин. Наиме, овај средњи или прелазни стадијум малолетника, тзв. млађе малолетнике, законодавац је уподобљавао деци, у случају када они нису могли да „схвате природу и значај дела или према томе схватању да раде“.³⁴ Једина разлика у начину опхођења према овом средњем стадијуму и деци је била у томе што је законодавац уместо израза да „школским властима“ може бити поверено да казне, воде надзор и старање над малолетницима од 14. до 17. године, одредио да то могу

²⁸ *Ibid.*, 175-176.

²⁹ М. П. Чубински, *op. cit.*, 92.

³⁰ Вид. § 26 Кривичног законика од 1929. године, <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/Krivicni%20zakonik.pdf>, посећено: 2. мај 2024. године (у даљем тексту: Кривични законик од 1929. године).

³¹ *Пројекат и мотиви Казненог законика за Краљевину Србију*, 177.

³² Ч. Ј. Марјановић, *О положају малолетника у материјалном кривичном праву*, Београд, 1935, 154-155.

³³ М. П. Чубински, *op. cit.*, 93.

³⁴ Вид. §27 Кривичног законика од 1929. године.

чинити „лица, која се о том малолетнику старају“.³⁵ Да ли ће се малолетник уподобити детету у смислу кажњавања или не, тј. о питању подобности за урачунљивост решавало се у сваком конкретном случају.³⁶ Том приликом, није било довољно „узети само разбор у оцени питања: да ли малолетника треба казнити или не, јер разбор представља само интелектуалну страну“. Другим речима, за „потпуну зрелост поред умне развијености тражила се нарочито још и зрелост карактера: потребно је било дакле, да је воља у тој мери развијена, да се малолетник „могао одупрети нагону који га је гонио на зло“.³⁷

Ако је млађи малолетник био толико зрео да је могао да „схвати природу и значај свога дела“, али је притом из „очевидне непромишљености или лакомислености“ извршио дело „незнатније природе“ имао је да се санкционише укором, а уколико је извршио дело „теже природе“ отпуштањем на прокушавање. С друге стране, ако је малолетник био „напуштен или морално покварен“ и при томе изврши кривично дело упућиван је на основу судске пресуде у завод за васпитање, с тим што ако је малолетник био „толико покварен, да не може бити поправљен у заводу за васпитање, морао се упутити у завод за поправљање“.³⁸ Међутим, овај законски пропис о морално поквареним и напуштеним малолетницима је у пракси било тешко остварити. Јер, у југословенској Краљевини, а „нарочито у Србији било је још врло мало завода за напуштену и злочиначку децу“, а југословенски Законик, „придруживши се у том правцу најнапреднијим земљама, захтевао је по садржини својих дотичних §§-а велики број тих завода“. Осим тога, није било „чак ни одређено јасно, у чему ће бити разлика између завода за васпитање и завода за поправљање“. Због тога, савременици су сматрали да би „било много боље за интересе кривичног правосуђа и потребно за интересе друштва и целисходну репресију, ако би се сви доста зрели и морално покварени млађи малолетници упућивали само у заводе за поправљање“.³⁹ Напоследку, у Законнику је, у погледу млађих малолетника, било прописано и то да „који млађи малолетник, пошто је навршио петнаест година, у заводу за васпитање или у заводу за поправљање или ван завода учини злочинство и суд нађе да је толико зрео, да је могао схватити природу и значај свога дела и према томе

³⁵ М. П. Чубински, *op. cit.*, 94.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Пројекат и мотиви Казненог законика за Краљевину Србију*, 178.

³⁸ М. П. Чубински, *op. cit.*, 96. „Упућивање у завод за васпитање изрећи ће се против млађег малолетника ако је напуштен или морално покварен. У заводу има остати, док се не поправи, али најмање годину дана и најдуже до навршене двадесет и прве године. Упућивање у завод за поправљање изрећи ће се против млађег малолетника, ако је толико покварен, да не може бити примљен у завод за васпитање. У том заводу ће остати док не буде поправљен, али најмање три, а најдуже десет година.“ (вид. § 28 Кривичног законика од 1929. године).

³⁹ М. П. Чубински, *op. cit.*, 96.

схватању радити, казниће се према пропису § 30 (дакле подједнако са старијим малолетником). За друго кривично дело учињено за време трајања васпитања или поправљања, казниће се дисциплински“.⁴⁰ „С мерама одређеним против млађих малолетника нису скопчане никакве друге правне последице. Млађи малолетник, против кога су те мере одређене, сматра се непорочним“, стајало је у § 29 Кривичног законика од 1929. године. Наиме, *ratio legis* § 29 Кривичног законика је, према слову „Објашњења пројекта од 1922. године“, у томе што су прописи о одговорности млађих малолетника произишавали из „жеље, да се избегне рђаво дејствовање кажњења на њихово морално развиће, које потиче отуда што једном кажњени остају увек жигосани као кривци, као и квариње у моралном погледу у казним заводима“. С тим у вези, законодавац је имао у виду последице кривично - правне природе, а не и грађанско – правне.⁴¹

У трећи, последњи стадијум малолетника су спадала лица, која имају 17, а нису навршила 21 годину живота.⁴² За овај стадијум тзв. старијих малолетника је важило правило апсолутне кажњивости. Јер, законодавац је ишао од претпоставке да је у „то доба живота малолетник доста зрео и подобан за урачунљивост“. Стога, у Законику се не наређује „према старијим малолетницима принудно васпитање, већ кажњавање, али узимајући у обзир, да код ових лица обично нема довољно животног искуства и потпуне физичке и умне зрелости и да у то доба врло јако утичу на владање страсти, законодавац је прописао специјално кажњавање, које је везано не само са ублажавањем казне, већ и са другим особинама“.⁴³ С тим у вези, старији малолетници нису могли бити осуђени на смртну казну, вечиту робију и губитак часних права.⁴⁴ „Уместо смртне казне или вечите робије долази робија или заточење најмање 7 година, а ако је у закону прописана времена казна, не сме иста прећи 10 година робије или заточења“. Осим тога, „суд није био везан минимумом казне прописаним за извршено дело и могао је да смањи меру казне још више“. Штавише, место робије или заточења, суд је

⁴⁰ Вид. § 28 Кривичног законика од 1929. године

⁴¹ М. П. Чубински, *op. cit.*, 98.

⁴² Граница од 17 година живота се узимала на нашим просторима, „јер је то доба у коме се у нас у врло много случајева заснивала и породица“ (*Пројекат и мотиви Казненог законика за Краљевину Србију*, 177).

⁴³ М. П. Чубински, *op. cit.*, 99.

⁴⁴ У § 30 Кривичног законика од 1929. године је стајало: „Старији малолетник казниће се по правилима за кривично дело за које закон прописује смртну казну или вечиту робију казниће се робијом или заточењем најмање седам година... Старији малолетник не може бити осуђен на губитак часних права.“ Изузетак од правила да старији малолетник не може бити осуђен на смртну казну био је прописан у § 19 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави од 6. јануара 1929. године, према којем „за злочин учињен по овоме закону кривац ће се моћи осудити на смрт, ако је у времену учињеног дела имао пуних 18 година живота“ (*Ibid.*, 99-100; Ч. Ј. Марјановић, *op. cit.*, 172).

могао изрећи строги затвор или затвор.⁴⁵ У циљу спречавања „криминалне заразе“ било је прописано и то да „осуђени старији малолетник све до навршене двадесет и прве године издржава казну одвојен од пунолетних у нарочитим заводима“.⁴⁶

IV ЗАКЉУЧАК

Једно од најважнијих криминолошких питања јесте питање малолетничког криминалитета. Јер, друштво у коме се омладина одаје пороку и криминалу јесте друштво чија је добра будућност под знаком питања. Због тога, када превенција малолетничког криминалитета не уроди плодом, посеже се за репресивним мерама. Али, како је реч о малолетничком криминалитету, то и реакција на њега захтева одређене специфичности.

У Кнежевини Србији је кривични законодавац био свестан чињенице да малолетници представљају посебну групу криминогених личности. Због тога, у Кривичном закону од 1860. године питање малолетничке кривичне одговорности је било посебно регулисано. Тако, лица до 12 година су законски била дефинисана као деца и нису подлежала кривичној одговорности, док су малолетници од 12. до 21. године били подељени у две групе – млађе малолетнике (од 12. до 16. године) и старије малолетнике (од 16. до 21. године). Сагласно класичној школи, под чијим утицајем је био домаћи законодавац од 1860. године, и за малолетнике је важио систем казни, али различит у односу на пунолетне извршиоце кривичних дела. Ипак, постојала је и законска могућност да се у одређеним случајевима, млађи малолетник упуту на поправљање, а не да се казни. Али, како у Кнежевини и Краљевини Србији није било завода за поправљање, то је ова одредба остала мртво слово на папиру. Уместо у завод за поправљање, одређени млађи малолетници су упућивани на поправљање код занатлија.

У југословенској Краљевини, услед процеса унификације кривичног права, у погледу малолетничког криминалитета променио се примарни систем државне реакције. Другим речима, уместо система казне, који је важио у Кнежевини и Краљевини Србији, био је предвиђен систем поправке као основни. Јер, систем казне за последицу није имао смањење малолетничког криминалитета. Напротив, број малолетних учинилаца, који су били затворски кажњавани се повећавао из године у годину. Због тога, али и због законских решења, која су важила у европским државама, југословенски законодавац се определио за потискивање система казни према малолетницима. Осим тога, југословенски законодавац је померио границу апсолутне некажњивости са 12 на 14 година. Јер, како се у то време образлагало „кад се узме у обзир неписменост, слаба просвећеност и недовољно разумевање права и дужности

⁴⁵ М. П. Чубински, *op. cit.*, 99.

⁴⁶ Вид. § 30 Кривичног законика од 1929. године

код већег дела нашег народа“, не може се узети ни да је дете од 12 година морално зрело. Према томе, приликом регулисања овако осетљивог питања не треба се водити само туђим решењима, колико год се чинила добрим, већ треба узети у обзир и то за какво се друштво прописују та законска решења.

Biljana Gavrilović Grbović*

LEGAL-HISTORICAL OVERVIEW OF THE CRIMINAL LIABILITY OF MINORS IN SERBIAN LAW

Summary

The subject of analysis in the paper is the criminal responsibility of minors in Serbian law, i.e. in the Principality and Kingdom of Serbia and the Kingdom of Yugoslavia. In the Principality of Serbia, in the Criminal Code of 1860, the legislator regulated the issue of juvenile responsibility in a special way. In other words, the domestic legislator determined the sanctions against minors differently compared to adult perpetrators of criminal acts, with the fact that it also adopted a punishment system for minors, as a primary one. This decision was also valid in the territory of the Kingdom of Serbia, although there were attempts, in 1910, to change the legal decisions on the responsibility of minors. The change in the legal treatment of juvenile delinquents, in the territory of Serbia, occurred in the Kingdom of Yugoslavia, based on the Criminal Code of 1929. Namely, the Yugoslav legislator prescribed a system of correction of minors, as a basic one, instead of a system of punishment. All in all, the diversity of the systems that were applied to the criminal responsibility of minors in the Principality/Kingdom of Serbia and the Yugoslav Kingdom, but also the fact that juvenile crime represents one of the most important issues in criminal policy, which is still current today, it is expedient to carry out a legal historical review.

Key words: minor, criminal liability, criminality, sanctions, correction.

* Assistant Professor, Faculty of Law, University of Kragujevac.